

Prawdą jest, iż za czasów apostołskich nazwy biskupów i presbiterów były jednoznaczne, bo wtedy biskupami we właściwym tego słowa znaczeniu byli sami apostołowie, ale ci wyświęcali odpowiednich mężów, którym po swoim odejściu przekazali pełną władzę kapłańską święcenia innych i rządzenia Kościołem⁶⁰.

W XVII i XVIII wieku protestantyzm u nas coraz bardziej upadał i z 670 zborów posiadanych pod koniec wieku XVI zatrzymał w drugiej połowie XVIII w. jedynie 60.

Ministrowie innowierców przestali też ubiegać się o przyznanie im tytułów biskupów i księży. Jedynie ten i ów czasem przed swoim nazwiskiem stawiał „X”. Dopiero pod wpływem państw protestanckich Europy zachodniej pod naciskiem bagietów carskich w roku 1768 przyznał im ten tytuł sejm w *Osobnym akcie pierwszym*, który między innymi głosił: „...ustanawiamy, ażeby od tego czasu duchowni ewangelicy ... księża ... tytułowani byli”, co zresztą cofnął sejm z roku 1776⁶¹.

Również *Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej* z dnia 25 listopada 1936 roku o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego nazywa wyższych duchownych ewangelickich „biskupami”, a „niższych księżmi seniorami, księżmi diakonami i księżmi adiunktami”⁶², przeciw czemu zaprotestował ks. Lubelski⁶³, a społeczeństwo nigdy tego nie uznało, tytułując duchownych protestanckich po dawnemu pastorami i superintendentami.

⁶⁰ J. Rostworowski, *Charakter i znaczenie biskupstwa w pierwszych wiekach dziejów Kościoła*, Kraków 1925, s. 63—103.

⁶¹ A. Brückner, *Dzieje kultury polskiej*, Kraków 1931, t. III, s. 284.

⁶² A. Jankowski, *Tytuł i nazwa „ksiądz”*, Włocławek 1937, s. 46; *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 1936, nr 88, poz. 613.

⁶³ Jankowski, *fw.*, s. 50.

NAJŚW. MARYJA PANNA JAKO PATRONKA KOŚCIOŁÓW PARAFIALNYCH W ARCHIDIAKONACIE SĄDECKIM, WOJNICKIM I PREPOZYTURZE TARNOWSKIEJ (DO KOŃCA XVI W.)

Celem niniejszego artykułu jest opracowanie problemu wyboru Najśw. Maryi Panny na Patronkę kościołów parafialnych w archidiakonacie sądeckim, wojnickim i prepozyturze tarnowskiej w rozwoju dziejowym do końca XVI w. Treść zatem artykułu nie obejmie kościołów klasztornych, czy wszelkiego rodzaju kaplic, chociażby te ostatnie cieszyły się przywilejem odprawiania w nich służby Bożej, bierze natomiast pod uwagę kościoły filialne, które przynajmniej przez pewien okres czasu posiadały prawa parafialne.

Terytorium, którym zajmować się będziemy, obejmuje trzy jednostki administracyjne przedrozbiorowej diecezji krakowskiej: archidiakoniat sądecki, wojnicki i prepozyturę tarnowską¹. Pierwszy z nich, archidiakoniat sądecki, największy terytorialnie, został utworzony w 1448 r. przez kard. Zbigniewa Oleśnickiego z 5 dekanatów, wyłączonych z archidiakonatu krakowskiego i 6-go dek. pilzneńskiego, przynależnego uprzednio do prepozytury wiślickiej². W roku 1595/96, w czasie wi-

¹ Pod względem dzisiejszej przynależności kościelnej parafie te wchodziły w skład diec. przemyskiej (dekanaty: brzostekski, dukielski, głogowski, jasielski, krośnieński (par. Zręcin, Węglówka), rzeszowski (par. Trzciana, Zgłobień), strzyżowski i żmigrodzki), tarnowskiej (cała diecezja oprócz dek. tymbarńskiego, szczucińskiego i dąbrowskiego) i archidiec. krakowskiej (dek. nowotarski).

² LBen. (J. Długosz, *Liber Beneficiorum dieoc. Cracov.* Ed. A. Przeździecki, Cracoviae 1864), t. I, s. 544 n.; t. II, s. 234 n.; por.

zytacji Radziwiłłowskiej, archidiaconat ten dzielił się na dzie więć dekanatów (nowotarski, sądecki, bobowski, biecki, jasielski, żmigrodzki, pilzneński, ropczycki i mielecki), które obejmowały łącznie 172 kościoły parafialne i filialne³. Archidiaconat wojnicki, utworzony został dopiero w 1751 r. przez biskupa krakowskiego Andrzeja Załuskiego⁴, pod koniec XVI wieku późniejsze jego terytorium tworzyło dwa dekanaty: wojnicki i lipnicki i wchodziło w skład archidiaconatu krakowskiego; wizytacja Radziwiłłowska z 1596 r. wymienia w granicach obydwu dekanatów 40 kościołów parafialnych⁵. W granicach zaś prepozytury tarnowskiej, utworzonej w 1416 r. przez biskupa krakowskiego Wojciecha Jastrzębca⁶, znajdowało się w 1616 r. 17 okręgów parafialnych⁷.

Publiczna cześć Najśw. Dziewicy zaczęła szczególnie przybierać na sile, odkąd na trzecim z kolei soborze powszechnym w Efezie (431 r.) zdefiniowano prawdę, że Najśw. Maryja Panna

T. Silnicki, *Organizacja archidiaconatu w Polsce*, Lwów 1927, s. 124 n.; J. Sygański, *Historia Nowego Sącza*, Lwów 1903, t. III, s. 86 n.; M. Dzieduszycki, *Zbigniew Oleśnicki*, Kraków 1854, t. II, s. 299.

³ Arch. Kap. Metr. Krak. — Acta Visit. ... decanatum Pilsnensis, Mielsensis, Ropciensis, Bieciensis, Jäslensis et Zmigrodensis ad Archidiaconatum Sandec. pertinentium ... A. D. 1595; Acta Visit. decan. Boboviensis, Sandecensis et Novi Fori ad Archidiaconatum Sandec. pertinentium ... A. D. 1596; por. J. Bukowski, *Dzieje reformacji w Polsce*, Kraków 1883, t. I, s. 667 n.; T. Glemma, *Wizytacje diec. krakowskiej z lat 1510—1570*, „Nasza Przeszłość” t. I: 1946, s. 43—96.

⁴ Arch. Kurii Diec. Tarn., fasc. „Wojnicz”.

⁵ AKapMKrak. Acta Visit. ... dec. Voynicensis et Lipnicensis ... A. D. 1596, s. 110 n., 162 n.; por. J. Bukowski, t. I, s. 673 n.; T. Glemma, *dz. cyt.*, 95 n.

⁶ ASang. (Arch. Ks. Lubart.-Sang. w Sławucie, wyd. E. L. Radziwiłłowski i in., Lwów 1887—1890), t. II, s. 106; LBen. t. I, s. 605; por. Fr. Herzig, *Katedra, niegdys kolegiata w Tarnowie*, Tarnów 1900 s. 14 n.; W. Klapkowski, *Działalność kościelna bpa Wojciecha Jastrzębca*, Warszawa 1932, s. 16; T. Silnicki, *dz. cyt.*, s. 124.

⁷ Acta Visit. ... Praepos. Tarnov. ... 1596, s. 1 n. (W tym czasie tylko 10 parafii podlegało jurysdykcji prepozyta tarnow., pozostałe 7 poddały jurysdykcji prepozyta tarnow. bp Tylicki w 1616 r.); por. Fr. Herzig, *dz. c.*, s. 15.

jest rzeczywiście Bożą Rodzicielką⁸. Wraz ze świętami, które ku jej czci wprowadzono do liturgii kościelnej, zaczęto równocześnie poświęcać kościoły pod jej wezwaniem. I tak Bożej Rodzicielce poświęcono bazylikę katedralną w Efezie, w której odbył się wspomniany sobór powszechny. W Rzymie tytuł Najśw. Panny otrzymała za czasów pap. Sykstusa III (432—440) bazylika liberiańska, wybudowana jeszcze w IV stuleciu za pontyfikatu pap. Liberiusza (352—366). Nadbosforańska stolica cesarstwa, Konstantynopol, została specjalnie oddana pod opiekę Najśw. Dziewicy, która odbierała tu cześć w licznych świątyniach, wzniesionych przez cesarza Leona I (474—491) i jego siostrę św. Pulcherię, za czasów Justyniana (527—565) i jego imiennika Justyniana II (685—695). Liczne świątynie mariańskie miały się znajdować również w Antiochii, Jerozolimie, Afryce i Galii⁹.

Przez dłuższy czas świątynie te nosiły tytuł osobowy (Patrocinium BMV) bez wyszczególnienia tajemnicy, której poświęcono Dom Boży; takie świątynie (*Sancta Mariae*) były bardzo liczne w nadreńskich diecezjach cesarstwa (Monaster, Paderborn, Kolonia, Trewir, Hildesheim i Osnabrück)¹⁰. Podobne wezwanie osobowe spotykamy na Rusi Kijowskiej, gdzie Włodzimierz Wielki jeszcze w X w. założył cerkiew murowaną, którą poświęcono Świętej Bożej Rodzicielce¹¹.

Osobowe wezwania mariańskie zaświadcza źródła i dla ziem polskich. W dokumencie kard. Humbalda, legata Stolicy

⁸ H. Leclercq, *Marie, Mère de Dieu*. DictACat., t. X, s. 1982—2043.

⁹ *Tamże*; nadto: J. Hergenröther, *Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte*, Bearb. J. P. Kirsch. Aufl. 5. Freiburg i. B. 1911, s. 751; K. Bihlmeyer, *Kirchengeschichte*, Neubesorgt H. Tüchle. Aufl. 15. Paderborn 1955, t. 1, s. 360 n.

¹⁰ A. Hauck, *Kirchengeschichte Deutschlands*, Berlin 1954, t. III, s. 156; (przyp. 5), 474, 476, 713, 1017, 1020, 1032; H. Samson, *Die Heiligen als Kirchenpatrone und ihre Auswahl für die Erzdiözese Köln und für die Bisthümer Münster, Paderborn, Trier, Hildesheim und Osnabrück*, Paderborn 1892, s. 31—34.

¹¹ B. Grekow, *Walka Rusi o stworzenie własnego państwa* (tłum. pol.). Warszawa 1950, s. 61.

Apostolskiej w Polsce, z roku 1146 czytamy o kaplicy *Sancte Marie* w Górze pod Łączną¹²; pap. Eugeniusz III na prośbę Arnulfa opata przyjmuje w 1148 r. pod opiekę Stolicy Świętej klasztor *Sancte Marie* na górze Słęż¹³; pap. Hadrian IV w 1155 r. bierze w opiekę papieską klasztor *Sancte Marie* w Czerwińsku¹⁴; w 1161 r. ks. Bolesław Kędzierzawy nadaje kościołowi *Sancte Marie* w Czerwińsku 4 wsie¹⁵; w 1176 r. Kazimierz ks. pomorski nadaje różne przywileje *ecclesie majoris Sancte Marie* w Kamieniu¹⁶; w r. 1234 Wisław biskup krakowski zezwala na fundację kościoła parafialnego *in honorem Sancte Marie* w Ludzimirzu na Podhalu¹⁷; w 1238 i 1298 r. jest zaświadczony przez źródła kościół *Sancta Marie* w Szczyrczu¹⁸. Podobnych przykładów można o wiele więcej wymienić; kościoły bowiem pod wezwaniem Najśw. Maryi Panny były liczne na ziemiach polskich. H. Neuling wymienia na samym Śląsku aż 240 kościołów parafialnych, kaplic i klasztorów poświęconych Najśw. Dziewicy na przestrzeni dziejowej od XI do końca XVI stulecia¹⁹. Identyczne wezwanie nosiły również liczne kościoły w dzisiejszej archidiecezji gnieźnieńskiej²⁰.

W granicach XV-wiecznej diecezji krakowskiej *Księga uposażeń kościołów parafialnych* Długosza, posiadająca znaczne luki odnośnie okręgów parafialnych, a bardzo liczne w informacjach, dotyczących wezwań kościołów, wylicza 71 świątyń

¹² CDWiel. (Kod. Dypl. Wielkopolski), t. I, s. 12.

¹³ Fr. Piekosiński, *Zbiór dokumentów średniowiecznych do objaśnienia prawa polskiego służących*, Kraków 1897 (odb.), s. 70.

¹⁴ CDPol. (Cod. Dipl. Poloniae) t. I, s. 3.

¹⁵ CDMał. (Cod. Dipl. Minoris Poloniae), t. I, s. 19; t. II, s. 374.

¹⁶ CPom. (Cod. Pomer. Diplom.), s. 42.

¹⁷ CDMał., t. I, s. 16.

¹⁸ CDMał., t. I, s. 23; CDPol., t. III, s. 33 (1238); CDMał., t. I, s. 68 (1296).

¹⁹ H. Neuling, *Schlesiens Kirchorte und ihre kirchlichen Stiftungen bis zum Ausgange des Mittelalters*, Wrocław 1902, s. 370—373.

²⁰ St. Kozierowski, *Szematyzm ustrojów parafialnych w dzisiejszej archidiecezji gnieźnieńskiej*, Poznań 1934, passim.

parafialnych, poświęconych Świętej Bożej Rodzicielce²¹. Są to wezwania, poświęcone tajemnicom z życia Najśw. Dziewicy: Wniebowzięcie, Narodzenie, Nawiedzenie i Oczyszczenie; 19 spośród tych kościołów nosi jeszcze osobowy tytuł *Sanctae Mariae*²².

W archidiaconacie sądeckim, wojnickim i prepozyturze tarnowskiej na łączną sumę 229 świątyń parafialnych i filialnych, 38 poświęcono Najśw. Maryi Pannie, co stanowi ok. 16,56% ogólnej całości. Tytuły te, dzisiaj tak bardzo różnorodne, do końca XVI wieku obejmowały tylko cztery zasadnicze tajemnice z życia Najśw. Maryi Panny: Wniebowzięcie, Narodzenie, Nawiedzenie i Oczyszczenie.

1. Kościoły pod wezwaniem Wniebowzięcia Najśw. M. P. (Assumptio BMV — 15 VIII).

Uroczystość Wniebowzięcia Najśw. Maryi Panny należy do najstarszych świąt Bożej Rodzicielki obchodzonych w starożytności chrześcijańskiej; w Jerozolimie święto to znane jest już ok. 450 r., w Rzymie wymienia je Sakramentarz pap. Gelazego (492—496), w całym cesarstwie wprowadził je ces. Maurycy (582—602). W VII w. kościoły galijskie obchodziły je 18 stycznia, podczas gdy w Rzymie już w VI wieku przeznaczono dla tej uroczystości dzień 15 sierpnia²³. Na rozpowszechnienie kultu Wniebowziętej wpłynęło m. in. również i święcenie ziół, związane z tym dniem, znane w Niemczech już w XIII stuleciu²⁴.

Świątynie i kaplice Wniebowzięcia były bardzo liczne

²¹ LBen. t. II, s. 2, 35, 42, 46, 66, 85, 89, 98, 102, 116, 118, 125, 139, 145, 147, 154, 158, 178, 184, 195, 204, 208, 230, 234, 236, 238, 239, 245, 249, 257, 259, 270, 276, 279, 295, 300, 301, 302, 303, 305, 312, 323, 332, 337, 349, 369, 378, 383, 394, 405, 415, 418, 440, 452, 456, 460, 462, 465, 481, 492, 498, 502, 509, 525, 545, 548, 566, 567, 579.

²² LBen., t. II, s. 2, 46, 66, 230, 234, 236, 279, 305, 378, 383, 405, 415, 456, 463, 465, 492, 498, 509, 525.

²³ F. X. Funk, *Maria Himmelfahrt*, «Theol. Quartalschrift» (1891), s. 528; H. Samson, dz. c., s. 59; K. Bihlmeyer, dz. c., t. I, s. 356.

²⁴ H. Samson, dz. cyt., s. 59.

w Nadrenii i należą do najstarszych; w diec. monasterskiej (Münster) jest ich 25, w diec. Osnabrück 2, w diec. hildesheimskiej tytuł ten nosi świątynia katedralna, w diec. Paderborn 18, w archidiecezji kolońskiej 18, w diec. trewirskiej 29²⁵. W dzisiejszej archidiecezji wrocławskiej wśród bardzo licznych świątyń mariańskich, ok. 60 z nich nosi tytuł Wniebowzięcia N. M. P. (ok. 40%)²⁶. Godnym uwagi jest fakt, że ok. 40% z nich pochodzi z XII i XIII stulecia²⁷. W archidiec. gnieźnieńskiej kościoły Wniebowzięcia zalicza St. Kozierowski do najstarszych²⁸. W XV-wiecznej diec. krakowskiej bardzo niekompletny pod tym względem Długosz wymienia w II. tomie *Księgi uposażeń*, 25 świątyń pod wezwaniem Wniebowzięcia²⁹; prawie wszystkie należą do najstarszych fundacji na terenie Małopolski (XII—XIII)³⁰.

Na terytorium archidiakonatu sądeckiego, wojnickiego i prepozytury tarnowskiej pod koniec XVI wieku tytuł Wniebowzięcia przysługiwał 14 kościołom parafialnym (ok. 40% całości). Były to parafie: Bruśnik, Dobrków, Jasień, Jasło, Ludzimierz, Lutcza (XVI), Muszyna, Nienaszów, Olpiny, Przeclaw, Tarnów — zamek, Tuchów, Wielogłowy i Wielopole. Pięć z nich (Jasło, Ludzimierz, Przeclaw, Tuchów i Wielogłowy) sięgają swymi początkami XII i XIII wieku, pozostałe zaś można datować na wiek XIV (Bruśnik, Dobrków, Jasień, Muszyna, Nienaszów, Tarnów — zamek) i XV (Lutcza, Olpiny i Wielopole)³¹. Wśród pierwszych przeważają fundacje rycerskie (Ludzimierz, Przeclaw i Wielogłowy) i klasztorne (Jasło — cystersi z Koprzywnicy; Tuchów — benedyktyni ty-

²⁵ Tamże, s. 57 n.

²⁶ F. X. Seppelt, *Real-Handbuch des Bistums Breslau*, Wrocław 1929, s. 37, 48, 66 passim.

²⁷ E. Michael, *Die schlesische Kirche und ihr Patronat im Mittelalter unter polnisches Recht*, Görlitz 1926, s. 49, 86, 92, 119, 141, 148, 157 passim.

²⁸ St. Kozierowski, dz. c., s. 31, 51, 56, 68, 104, 116, 118.

²⁹ *LBen.*, t. II, s. 89, 98, 116, 145, 154, 184, 276, 294, 295, 303, 305, 332, 337, 369, 383, 418, 440, 452, 460, 481, 502, 545, 548, 556, 573.

³⁰ E. Michael, dz. c., s. 146, 147; St. Zakrzewski, *Dzieje klasztoru cysterskiego w Szczyrzycu*, s. 6, 22, 28 n.

nieccy)³², późniejsze natomiast wszystkie są fundacjami rycerskimi za wyjątkiem parafii w Muszynie, uposażonej przez biskupów krakowskich³³.

Godnym uwagi jest fakt, że wśród świątyń Wniebowzięcia, źródła nie wymieniają ani jednej fundacji królewskiej. Podobnie wiele z najstarszych kościołów na Śląsku należy do fundacji rycerskich i klasztornych³⁴. Jako wniosek z powyższego rozważania można przyjąć, że parafie Wniebowzięcia N. M. P. na terenie o starszym osadnictwie można datować na wiek XII i XIII, natomiast na ziemiach o osadnictwie późniejszym będą to jedne z najstarszych fundacji.

2. Kościoły pod wezwaniem Narodzenia Najśw. M. P. (Nativitas BMV — 8 IX)

W Konstantynopolu uroczystość Narodzenia Najśw. Maryi Panny obchodzą w dniu 8 września już za czasów ces. Justyniana I, (527—565), zaś w Kościele zachodnim (Rzym, Hiszpania, Galia) w VI i VII stuleciu³⁵. Kościoły pod tym wezwaniem są daleko mniej liczne i późniejsze od poprzednich. W wymienionych uprzednio diecezjach nadreńskich Samson wymienia tylko 26 świątyń z tytułem Narodzenia N. M. P.³⁶. Na terytorium dzisiejszej archidiecezji wrocławskiej za Seppeltem można się ich doliczyć zaledwie 19³⁷, a jeszcze mniej w ar-

³¹ Dane zaczerpnięte z własnych badań nad organizacją parafialną w Małopolsce południowej.

³² *CDMał.*, t. III, s. 226; *LBen.*, t. II, s. 284 (Jasło); *CDMał.*, t. I, s. 16, 194 (Ludzimierz); *LBen.*, t. II, s. 295; *MonPolVat.*, t. I, s. 158, 232, passim; t. II, s. 175, 179 passim (Przeclaw); *CDTyn. (Cod. Dipl. Tyn.)*, s. 224, 225, 226 n. (Tuchów); *LBen.*, t. II, s. 280; *Acta Visit.* 1596, s. 32 (Wielogłowy).

³³ zob. odn. 31.

³⁴ E. Michael, dz. c., s. 59 n.

³⁵ H. Samson, dz. c., s. 61 n.; K. Bihlmeyer, dz. c., t. I, s. 356; zob. artykuły na ten temat: J. Leroy, w *RechSR.* (1938), s. 282—289; G. Morin, w *Rev. Ben.* (1945/46), s. 9—11.

³⁶ H. Samson, dz. c., s. 61.

³⁷ F. X. Seppelt, dz. c., s. 44, 103, 138, 165, 169, 171, 279, 392, 395, 426, 429, 431.

chdiecezji gnieźnieńskiej³⁸. Tak w pierwszym, jak i w drugim wypadku są to kościoły późniejszych fundacji; początki ich sięgają najwcześniej XIII stulecia, a przeważająca ich liczba datuje się z XIV wieku.

Na omawianym przez nas terenie zagadnienie to przedstawia się niemal zupełnie inaczej; największa bowiem liczba świątyń mariańskich nosi właśnie wezwanie Narodzenia N.M.P. (18 na 37; przeszło 50%). Mając zaś na uwadze dość późne osadnictwo tych terenów (XII—XIV)³⁹, parafie te należy zaliczyć do starszych (XIII i XIV wiek). Do nich należą: Borzęcin (XIV), Czchów (drugi kościół — XIV), Gorlice (XIV), Harłkowa k/Jasła (XIV), Jazowsko (XIII), Kobylany (XIV), Kołaczyce (XIV), Krużłowa (XIV), Libusza (XIV), Łapczyca (kościół z XIV w.), Nowy Sącz (klasztor franciszkanów — XIII), Piwniczna (XIV), Rajbrot (XIII), Sędziszów (XIII), Tarnów (katedra — XIV), Tarnowiec (XIV), zaś z XV stulecia: Luteza (tylko w XV w.), Gosprzydowa (tylko w XV w.) i Siedliska k/Pilzna, (XV)⁴⁰.

Okolo 66% świątyń tego tytułu sięga swymi początkami XIV stulecia. Są to fundacje królewskie (5), rycerskie (10), klasztorne (2) i biskupie (2), powstałe, jak to już wyżej zaznaczono na przestrzeni czasowej od XIII do XV wieku. Wśród tych kościołów tytuł Narodzenia Najśw. Maryi Panny nosi dawna kolegiata tarnowska (1400 r.), wyniesiona do godności świątyni katedralnej w 1785 r. z chwilą erekcji diecezji tarnowskiej⁴¹.

³⁸ St. Kozierowski, dz. c., s. 74, 80, 105, 146.

³⁹ Fr. Bujak, *Studia nad osadnictwem Małopolski*, Rozpr. A. U. t. 47 (1905), s. 172—428; H. Schmid, *Die rechtlichen Grundlagen der Pfarrorganisation auf westlavischem Boden und ihre Entwicklung während des Mittelalters*, Weimar 1938, s. 534—628; Z. Kaczmarczyk, *Monarchia Kazimierza Wielkiego*, Poznań 1946, t. II, s. 74—97.

⁴⁰ Dane zaczerpnięte z własnych badań nad organizacją parafialną w Małopolsce południowej.

⁴¹ B. Kumor, *Dzieje polityczno-geograficzne diecezji tarnowskiej*, Lublin 1958 s. 41 n.

3. Kościoły pod wezwaniem Nawiedzenia Najśw. M. P. (Visitatio BMV — 2 VII).

Kult Nawiedzenia Najśw. Maryi Panny datuje się z późniejszego średniowiecza; rozpowszechnił go zakon franciszkanów, a papież: Urban VI (pontyfikat 1378—1389) i Bonifacy IX (pontyf. 1389—1404) wprowadzili go do liturgii całego Kościoła⁴². W niemieckich diecezjach nadreńskich, wymienianych uprzednio, według Samsona było ok. 35 kościołów i kaplic pod wezwaniem Nawiedzenia Najśw. M. P.; są to kościoły powstałe najwcześniej pod koniec XIII lub w XIV stuleciu⁴³. Na Śląsku Seppelt wylicza ich 14⁴⁴, a Kozierowski w archidiecezji gnieźnieńskiej zaledwie kilka⁴⁵. W obydwu wypadkach są to parafie zorganizowane w XIV lub XV wieku⁴⁶.

Na terytorium całej diecezji krakowskiej wymienia Długosz (bardzo niekompletny) zaledwie 5 parafii, poświęconych Nawiedzeniu Najśw. M. P. (w tym 4 na terytorium badanym przez nas)⁴⁷. Tenże Długosz informuje, że na całym obszarze archidiaconatu sądeckiego, wojnickiego (dekanaty lipnicki i wojnicki) i prepozytury tarnowskiej istnieją 4 kościoły parafialne pod wezwaniem Nawiedzenia: Kamienica k/Łącka, Lipnica Wielka, Nawojowa i Olszyny k/Wojnicz; są to parafie fundacji rycerskiej (3 ostatnie) i klasztornej (pierwsza). Zostały one zorganizowane jeszcze w XIV stuleciu, a tylko jedna (Olszyny) powstała w pierwszej połowie XV w. (1442)⁴⁸. W ostatniej z wymienionych parafii jeszcze w XV stuleciu doszło do

⁴² H. Thurston, s. v. *DictACat.*, t. III, s. 339—406; M. Gorce s. v. *DictThCat.*, t. XIII, s. 2902—11; H. Samson, dz. c., s. 52 n.

⁴³ H. Samson, dz. c., s. 53.

⁴⁴ F. X. Seppelt, dz. c., s. 44, 103, 138, 165, 169, 171, 279, 312, 359, 393, 426, 429, 431.

⁴⁵ St. Kozierowski, dz. c., s. 114, 151, 152.

⁴⁶ Kościoły w Piskorzowie k/Wrocławiu i w Bardzie Śląskim, zorganizowane w XII i XIII w., nosiły w średniowieczu tytuł „ecclesia Sancte Marie” — zob. E. Michael, dz. c., s. 103, 125.

⁴⁷ *LBen.*, t. II, s. 238 (Lipnica Wielka), 245 (Kamienica), 300 (Nawojowa), 323 (Niekrasów), i 394 (Łukowa).

⁴⁸ *LBen.*, t. II, s. 238, 245, 300; nadto dane z własnych badań.

zmiany tytułu kościoła, odkąd parafię poświęcono Duchowi Świętemu⁴⁹. Parafie tego tytułu na ziemiach polskich można datować najwcześniej na wiek XIV.

4. Kościoły pod wezwaniem Oczyszczenia Najśw. M. P.
(Purificatio BMV — 2. II).

Wprawdzie uroczystość Oczyszczenia Najśw. M. P. (Matka Boża Gromniczna) należy do najstarszych świąt kościelnych (IV w.)⁵⁰, ale tajemnicy tej poświęcano bardzo nieliczne świątynie. Samson zauważa, że w zachodnich diecezjach niemieckich żadnej właściwie świątyni nie poświęcono tej tajemnicy; wymienione przez niego dwa kościoły noszą tytuły Świętego Symeona Starca, którego kult ześrodkowywał się w Liesborn na terenie diecezji monasterskiej⁵¹. Na Śląsku tylko jedna parafia nosi ten tytuł⁵².

Z terenu objętego tematem niniejszego artykułu można podać tylko dwa przykłady parafii, noszących ten tytuł: Waksmund na Podhalu i Siemiechów k/Tarnowa. Obydwie parafie, to fundacje królewskie, zorganizowane w pierwszej połowie XIV stulecia⁵³. Drugi wypadek jest o tyle godny uwagi, że terytorium parafii pod względem własnościowym należało do benedyktynów tyńieckich, patronat zaś i prawo prezenty spoczywało w rękach królewskich⁵⁴. Parafie tego tytułu na ziemiach polskich można datować najwcześniej na drugą połowę XIII wieku.

Oprócz wymienionych kościołów parafialnych, względnie filialnych, na terenie wymienionych trzech okręgów kościel-

⁴⁹ Arch. Kurii Diec. Tarn., fasc. „Olszyny” (gdzie XVIII-wieczna kopia dokumentu fundacyjnego parafii z 1442 r.).

⁵⁰ A. Baumstark, *Maria Lichtmess*. „Theol. u Glaube” (1909), s. 89—105; K. Bihlmeyer, *dz. c.*, s. 355 n.

⁵¹ H. Samson, *dz. c.*, s. 45—48.

⁵² F. X. Seppelt, *dz. c.*, s. 45, 102.

⁵³ *MPVat.*, t. II, s. 375, 386, 432; *Acta Visit.* 1595, s. 60 „Wagsmand... ecclesia parochialis lignea, tit. Purificationis BMV. Jurispatronatus S. R. M.”; *LBen.*, t. II, s. 216; *Acta Visit.* 1596, s. 107.

⁵⁴ *CDMał.*, t. I, s. 171 por. *CDTyn.*, s. 36.

nych istniało w XVI stuleciu cały szereg kaplic konsekrowanych pod wezwaniem mariańskim; były to najeczęściej tytuły Wniebowzięcia i Nawiedzenia⁵⁵. Daje się natomiast zauważyć brak wezwania Zwiastowania Najśw. M. P. dość często występującego na Zachodzie⁵⁶. Rozwój pobożności mariańskiej w wiekach nowożytnych przyniósł nie tylko nowe święta i świątynie, ale i nowe wezwania kościołów, poświęconych Świętej Bożej Rodzicielce.

⁵⁵ *Acta Visit.* 1596, s. 24 n.

⁵⁶ H. Samson, *dz. c.*, s. 48 n.